Majoros István

A francia diplomácia dilemmái a két háború közti közép-európai politikájában

A két háború közti periódusban a francia diplomácia biztonsága érdekében újabb és újabb megoldásokban gondolkodott, de egyik sem hozott tartós megoldást. Franciaország erre azért kényszerült, mert bár a nagy háború egyik győztese volt, mégis úgy érezte, helyzete bizonytalanabb, mint 1815 vagy 1871 után volt, jóllehet mindkét esetben a vesztes szerepét kellett eljátszania.[1] A 19. században azonban a nagyhatalmi ötösfogat jól működött, s a vesztes Franciaország is része volt az un. európai egyensúly rendszerének, melynek automatizmusai akkor is védelmet nyújtottak, ha a rendszer valamelyik tagjának nem volt szövetségese.[2] Az első világháború végére azonban ez a rendszer már a múlté, mert a Pentarchia néhány tagja kiesett vagy eltűnt, miközben a vesztes Németország Európa központi kérdése maradt, Párizs számára pedig változatlanul a nagy ellenfél és potenciális nagyhatalom. S tegyük mindjárt hozzá: Németország vereségével is elérte, hogy a francia-orosz szövetség és a hármas antant eltűnjön, s ennél jobbat és többet győztesként sem kívánhatott volna magának.[3]

---

[1] *„A győztes Franciaország csak lassan-lassan eszmél majd rá nem csupán arra, hogy sokkal kisebb a hatalma, hanem arra is, hogy sokkal kevésbé ura a sorsának, mint 1914-ben.”*- fogalmaz ezzel kapcsolatban egy francia történész. TROTIGNON, Yves: *La France au XXe siècle,* Bordas, Paris 1976. tome I. 79.

[2] A rendszer tagját védő automatizmus jól látható 1849-ben a Habsburg Monarchia esetében vagy 1875-ben, amikor a szövetséges nélküli Franciaországot London és Szent-Pétervár megvédi Berlinnel szemben. S ugyanez az automatizmus működik az első világháború végén Ausztria-Magyarországgal szemben, csak ezúttal nem a védő funkció lép működésbe, hanem az az évszázados hagyománya az európai egyensúly rendszerének, hogy a nagyhatalmiságát elvesztő hatalom a győztesek igényeinek megfelelően felhasználható egy új hatalmi egyensúly kialakítására.

[3] 1904-től, az angol-francia antant létrejöttétől a német diplomácia fő törekvése az volt, hogy diplomáciai eszközökkel szétverje a francia-orosz szövetséget s az éppen megszületett francia-angol antant kapcsolatot. S mivel 1914-ig ez békés eszközökkel nem sikerült, ezért 1914-ben a háború

Franciaország számára ezzel megszűnt az *alliance de revers*, tehát az a szövetségi rendszer, amely 1914 előtt ellensúlyozta Németországot és szövetségeseit. A békekonferencia persze maga is valamilyen rendszerben gondolkodott, s a békecsinálók úgy vélték, hogy a Németországgal és a többi vesztes állammal kötött békeszerződések és a Népszövetség keretében lehet megoldani a nemzetközi problémákat. Párizs azonban Versailles-ban kompromisszumokra kényszerült, s így sem a rajnai határ, sem a Franciaország és Németország közötti ütközőállam vagy a tartós, netán végleges megszállás nem valósult meg. Clemenceau azonban elfogadta a kompromisszumokat, mert úgy vélte, hogy az angol-amerikai garanciális szerződések ezeket ellensúlyozzák. S egyébként is az volt a véleménye, hogy a katonai győzelem a koalíció műve volt, így a békének is annak kell lennie. A francia miniszterelnököt persze a kompromisszumok miatt keményen támadták a ratifikációs vitában, s azt a kérdést is feltették neki: mi lesz, ha Washington mégsem fogadja el a versailles-i szerződést? Clemenceau úgy vélte, hogy ezt előbb vagy utóbb, de az amerikaiak elfogadják.[4] Tudjuk, nem ez történt, s így az angol garancia sem lépett érvénybe. Franciaország pedig ott állt, bár győztesként, de biztonsági garanciák nélkül. S kezdhetett mindent elölről.

A továbblépés egyik útját a hagyományos szövetségi rendszerben való gondolkodás és ennek kivitelezése jelentette. De kivel szövetkezzen, kik legyenek az új szövetségesek? Ismerjük a végeredményt: a közép-kelet-európai államok lettek Párizs új partnerei a két háború között. E szerencsétlen kapcsolatrendszerről mondja a háború után Alexis Léger alias Saint-John Perse,[5] a Quai d'Orsay volt főtitkára, hogy a keleti szövetségesekhez inkább a katonák ragaszkodtak, mint a diplomaták.[6] Ez persze így nem igaz, a kérdést azonban fel lehet tenni, hogy miért ezt a kapcsolatrendszert hozta létre Párizs, hiszen már az indulásnál egy minimális külpolitikai jártassággal is látni vagy inkább gyanítani lehetett, hogy ez a partneri kapcsolatsor sem

---

eszközéhez nyúlt. Ld. MAJOROS István: *Franciaország és a nemzetközi kapcsolatok rendszere az első világháború előtti évtizedekben,* Világtörténet, 1985. 4. szám, 142-157.

[4] DUROSELLE, Jean-Baptiste: *Clemenceau,* Fayard, Paris, 1988. 768-773.

[5] A diplomata költői álneve.

[6] JORDAN, Nicole: *Mésentente cordiale: les diplomates et les soldats français face au problème de la barrière de l'Est (1923-1925),* IN: *Bâtir une nouvelle sécurité. La coopération militaire entre la France et les États d'Europe centrale et orientale de 1919 à 1929.* Château de Vincennes, 2001. 25.

Németország ellensúlyozására, sem pedig a bolsevizmus elleni cordon sanitaire szerepre nem lesz alkalmas. A kettős feladatra pedig biztosan nem. Az eredeti elképzelés azonban más volt, mint ami megvalósult, s ami létrejött, azt sem így akarták megvalósítani. De ilyen a történelem, mert ami létrejön, azt általában senki sem akarja. *„Csak ami nincs, annak van bokra,/ csak ami lesz, az a virág,/ ami van, széthull darabokra."* - írja József Attila

Maradjunk még a széthullás előtt, pontosabban Párizs kelet-európai terveinél. Pierre Margerie, a külügyminisztérium egyik igazgatója már 1916-ban a független Lengyelország jelentőségét hangsúlyozta Párizs számára, s a cárizmus bukása után ez a véleménye csak erősödött. Igaz 1918 elején a Quai d'Orsay már hozzátette, hogy önmagában, még 1772-es változatában is kevés lesz Oroszország helyettesítésére. Margerie ezért úgy vélte, a francia biztonsági rendszerbe Csehszlovákiát, Fehér-Oroszországot, Ukrajnát, Besszarábiát és Romániát is be kell vonni. Felmerült egy lengyel-magyar-román-cseh kombináció is.[7] S mindehhez jött az, hogy Párizs Oroszországról sem mondott le. Hamarosan kiderült azonban, hogy a bolsevikokkal nem lehet együttműködni, ezért a szovjet rezsim megdöntésére törekedett, hogy egy egységes és erős Oroszország jöjjön létre, maximum Lengyelország és Finnország kiválását támogatta, s ezt is úgy, hogy ezek az új államok majd szövetségre lépnek a bolsevikmentes Oroszországgal. 1920 elejére azonban még Clemenceau számára is nyilvánvaló lett, hogy a szovjet rendszer nem dönthető meg. Ezért a közép-és kelet-európai térség felértékelődött. Mindehhez tegyük hozzá a német békeszerződés francia kompromisszumait, így Clemenceau és a francia diplomácia úgy vélte, hogy amit a Rajnánál elvesztettek, azt megszerezhetik a Dunánál, természetesen koalíciós egyetértéssel. Ehhez persze a Monarchiának el kellett tűnnie, ami 1918-ban már nem vitatéma a győztesek között, s a versailles-i rendszer kedvezményezettjeit meg lehetett erősíteni, elsősorban területekkel. Jól ismert, az új közép-európai rendezést a történelmi Magyarország rovására valósították meg. S ez nem a szeretem, vagy a nem szeretem kérdése volt, mert ez a fogalom nem politikai kategória. Romániára például Clemenceau kifejezetten dühös volt a különbéke miatt, s még az

[7] HOVI, Kalervo: *Cordon sanitaire or barrier de l'Est? The Emergence of the New French Eastern European Alliance Policy 1917-1919,* Turku 1975. Annales Universitatis Turkuensis tom 135. 37-38. 72-73. 75. Service historique de l'armée de Terre (SHAT), Paris – Vincennes, 7N812 c/2454 d/4.

1916-os egyezmény érvényét is megkérdőjelezte, ennek ellenére a versailles-i rendezés egyik nagy nyertese Bukarest lett, hiszen területe a háború előtti 137.903 km^2 –ről 295.049 km^2-re nőtt. A francia Emmanuel de Martonne földrajztudós, a határmegállapító albizottság egyik tagja ezt egyenesen úgy értékelte, hogy *„Az új Románia a nagy háború eredményeként megjelenő nemzeti eszme egyik legszerencsésebb alkotásaként jelenik meg. Az Al-Duna medencéjének földrajzi, etnikai és gazdasági feltételei között ezt nehéz lett volna jobban megvalósítani."*[8] S Beneš is győzelemittasan jöhetett haza Párizsból, mert mindent megszerzett, amit meg lehetett szerezni. Párizs persze korántsem lehetett ilyen elégedett, mert se Prága, se Varsó, se Bukarest, se Belgrád nem volt még a szövetségese. S azt is el kellett döntenie, hogy mit jelent számára Közép-Európa: az említett országokat vagy ennél többet, pl. Magyarországot, Ausztriát, netán a Balkánt is? E dilemmát jól mutatja Maurice Paléologue Budapest központú Duna konföderációs terve, ami ellen Beneš azonnal megszervezte a kisantantot. S aztán Paléologue-ot Philippe Berthelot váltotta a Quai d'Orsay főtitkári posztján, aki a pillér politikát hirdette meg, s ez azt jelentette, hogy a francia diplomácia a békeszerződés kedvezményezettjeire épít, mert Berthelot szerint Franciaországnak csupán ehhez van politikai, gazdasági és katonai ereje. Jól tudjuk, ehhez se volt, de 1920 -ban még mindent másképpen láttak. S aztán 1921 és 1927 között Párizs megkötötte szövetségi szerződéseit az említett országokkal, és a kisantantot is elfogadta. Katonai szerződést azonban csak Varsóval sikerül kötnie, Prágával Foch erőfeszítései ellenére sem. Párizsnak a kétoldalú kapcsolatokat sem sikerült multilaterálissá alakítania, ráadásul a keleti partnereknek is megvoltak az ambíciói és egymás közötti ellentétei. Az előbbire egy első hallásra szélsőségesnek tűnő példa: a *Kurjer Poznański* 1929. augusztus 3-i száma gyarmatokat követelt Lengyelország számára. A lap szerint Varsót az egykori német gyarmatok 10%-a illetheti meg örökségként.[9] A grandiózus francia kelet-európai tervekből, a térség rendszerbe szervezéséből az valósult meg, ami nem szolgálta hatékonyan a Berlinnel szembeni ellensúly politikáját. A kisantant pedig végképp használhatatlan volt ehhez. A prágai francia

[8] TER MINASSIAN, Taline: *Les géographes français et la délimitation des frontières balkaniques à la Conférence de la Paix en 1919,* Revue d'histoire moderne et contemporaine, avril-juin 1997/252-286.

[9] Archives du Ministère des Affaires étrangères, Paris (MAE) Europe 1918-1940. Pologne vol. 78. N° 23. ff. 115-116. Poznań, 5 août 1929. Fiez, poznańi francia konzul jelentése.

katonai misszió vezetőjének, Mittelhauser tábornoknak nem sikerült meggyőznie a prágai vezetést, mindenekelőtt Benešt, hogy Csehszlovákiát nem délről, Magyarország oldaláról fenyegeti veszély, hanem nyugatról, Berlin irányából.[10] S amikor erre rájöttek, már késő volt. Ilyen körülmények között a francia diplomáciának más utakat is keresnie kellett saját és Európa biztonsága érdekében. Mindenekelőtt a Németországgal szembeni politika okozott fejtörést, dilemmákat.

Az angol-amerikai garanciális szerződések életbelépésének elmaradása, a jóvátétel kérdésének rendezetlensége miatt a Berlinnel szembeni magatartás egyik útját az jelentette, ha Párizs ragaszkodik a békeszerződés pontjainak maradéktalan betartatásához, a másik pedig a közeledés politikája volt. Az első eset dilemmája: ha Párizs túlságosan kemény, akkor elszigetelődik s elveszti az angolszász országok támogatását. A közeledés módszerének veszélye: a francia diplomácia maga segédkezik a német nagyhatalmiság helyreállításában. 1924-ig az első utat járta Franciaország, hogy elszigetelje és meggyengítse Németországot. S egyben a zsarolás módszerét is alkalmazta azzal, hogy elfoglalta a Ruhr vidék néhány városát vagy az egész térséget, hogy így kényszerítse ki Berlinből a jóvátétel fizetését s egyben felhívja a figyelmet a német kérdés rendezetlenségére. Ebből a szempontból nézve az 1923-as megszállás (francia és belga csapatokkal), bár súlyos válságot okozott, mégis francia diplomáciai sikert eredményezett, mert amerikai, angol segítséggel rendezték a német kérdést, (Dawes terv), s ez hozzájárult Európa gazdasági rekonstrukciójához. Másik következménye az volt, hogy megkezdődött a közeledés Berlin és Párizs között, s ebben Jacques Seydoux-nak, a Quai d'Orsay kereskedelmi igazgatójának nagy szerepe volt. A diplomata úgy vélte, hogy a versailles-i szerződés működésképtelen, mert Párizst állandó nyomásgyakorlásra kényszeríti Berlinnel szemben, ezért a francia-német kapcsolatok normalizálásának volt a híve. S amikor a németek javaslata 1925 februárjában megérkezett Párizsba egy nyugati paktumról, melyből a locarnói szerződés lett, kedvezően fogadta. Azt hangsúlyozta, lehetővé kell tenni Németországnak, hogy megtalálja helyét, egyensúlyát Európában, vegyen részt a kontinens gazdasági rekonstrukciójában, és lépjen be a Népszövetségbe. Elfogadta azt is, hogy a németek különbséget tesznek keleti és nyugati határaik között.

[10] MARES, Antoine: *La faillite des relations franco-tchécoslovaques. La mission militaire française à Prague,* 1926-1938, Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale, N° 111/1978. 46-49.

Ezzel kapcsolatban így ír: *„Előbb vagy utóbb Lengyelországnak meg kell tudnia, hogy nem támogatjuk a végtelenségig."*[11] Edouard Herriot, a cartel des gauches miniszterelnöke még keményebben fogalmaz: *„Ha megakadályozzuk Németországot abban, hogy békésen oldja meg Dantzig kérdését, akkor fegyverrel fogja megoldani. S ebben az esetben a háború elkerülhetetlen."* S Briand diplomáciája – 1925-től irányítja a külügyeket – az induláskor ugyancsak Seydoux nézetét fogadja el a keleti partnerekkel kapcsolatban: Franciaország a keleti szövetségesek függetlenségét és nem a határait garantálja.[12] Az igazság kedvéért tegyük hozzá, hogy a békeszerződés szigorú végrehajtását kitűző clemenceau-i politika felülvizsgálatát már 1920-ban Millerand miniszterelnök elkezdte abból a megfontolásból, hogy ez zsákutcába vezet. Az új berlini francia nagykövetnek, Charles Laurent-nak adott utasításában olvashatjuk, hogy a békeszerződés *„politikai záradékai különösen megalázóak"* a német büszkeségre. A közös érdekekre alapozott ésszerű megegyezés azonban nem csupán lehetséges, de kívánatos is.[13] Millerand levele egy évvel a versailles-i szerződés aláírása után keletkezett, s úgy véljük, francia részről ez történelmi jelentőségű lépés. A háború kegyetlen emléke azonban még túl friss volt, ezért csak gazdasági téren indult meg a tapogatózás a két ország között. Foch és a vezérkar az előbb jelzett nyitással nem értett egyet, s nem fogadta el a Locarnóhoz vezető német javaslatot, mert úgy vélte, hogy ez egy keleti német támadás előjátéka, melyet majd egy nyugati követ, ezért szerinte a versailles-i szerződést nem szabad megváltoztatni.[14] A nyitás Briand külügyminisztersége alatt – 1932-ig ő a külügyminiszter – mégis megtörtént, ami a *kollektív biztonság* elnevezés alatt vált ismertté. Ez azt jelentette: Párizs lemond arról, hogy egyoldalúan, önmaga

[11] JORDAN: 32.

[12] Uo. 34.

[13] *Documents diplomatiques français* (ont collaboré à la préparation de ce volume établi sous la direction de M. Jacques BARIÉTY: Anna HOGENHUIS-SELIVERSTOFF, Corine DEFRANCE, Traian SANDU) 1920 tome II. (19 mai – 23 septembre) Imprimerie nationale, Paris 1999. 158. dok. Paris, 29 juin 1920. Érdemes megemlíteni Pichon külügyminiszter megjegyzését is, melyet feleségének tett, miután még egyszer végigolvasta a versailles-i szerződést az aláírás előtti napokban: *„Ez azért mégiscsak kemény." Documents diplomatiques suisses 1848- 1945*. volume 7. 1918-1920. Tome 1. 11 novembre 1918-28 juin 1919. Préparé sous la direction de Jacques FREYMOND et Oscar GAUYE par Antoine FLEURY, Gabriel IMBODEN avec la collaboration de Daniel BOURGEOIS, Benteli Verlag, Bern, 1979. 465. dok.

[14] JORDAN: 35.

garantálja biztonságát. Helyette a potenciális ellenféllel igyekezett ezt megvalósítani. S úgy tűnt ez a megoldás a helyes út, mert a kollektív biztonság első, 1930-ig terjedő szakasza egyértelműen sikeres volt. Ez vezetett Locarnóhoz, mely egy új európai koncertet hozott létre. Briand és Stresemann együttműködése pedig stabilizálta Németországot, beléptette a Népszövetségbe 1926-ban. Párizs úgy ítélte meg, hogy a biztonságnak az a legjobb garanciája ha az ellenfél maga is része az új koncertnek, mert így nem neki kell ellenőriznie Berlint, hanem nemzetközi kontroll alá kerül. E politikáért Brian és Stresemann joggal kapott béke Nobel-díjat 1926-ban, mert valóban úgy nézett ki, hogy helyreállt a béke és a stabilitás Európában. A francia diplomácia pedig a csúcson érezhette magát. Párizs mégsem lehetett nyugodt, mivel Locarno csak a nyugati határokat biztosította, így Varsóval és Prágával külön szerződéseket kellett aláírnia, melyeket se London, se Berlin nem támogatott. Ráadásul az egyezményeket a Népszövetség nehézkes rendszerének vetették alá. Mindehhez jött, hogy a Foch – Pétain párharcban a húszas évek végén az utóbbi győzött, ez pedig a defenzív vonal híveinek a megerősödését jelentette a francia hadseregben. S tegyük hozzá a Rajna vidék kiürítéséről hozott döntést 1929-ben, mellyel kapcsolatban a francia vezérkari főnök Debeney tábornok 1929 júliusában kénytelen volt közölni lengyel kollégájával, Kasprzycki tábornokkal, hogy a Rajna-vidék evakuálását követően a francia hadsereg már nem lesz abban a helyzetben, hogy olyan gyorsan tudjon reagálni a németek fellépésre, amely lélegzetvételhez juttatja majd a lengyel hadsereget.[15] A Briand – Stresemann együttműködés is dilemmára adott okot. Herbette moszkvai francia követ megjegyezte Stresemannról, hogy a német keleti politikát egy másik, s nem a locarnói Stresemann irányítja, hozzátéve, hogy a keleti revánsot előkészítő németek akarata erősebb, mint a békét óhajtóké.[16] S már jeleztük a francia-német együttműködés dilemmáját, mely szerint ezzel Párizs segíti helyreállítani a német nagyhatalmiságot, ez pedig előbb-utóbb konfliktushoz vezet. Ha viszont nincs együttműködés, akkor emiatt alakul ki konfliktus. A végeredmény tehát mindkét esetben konfliktus. Mit lehetett tenni ilyen helyzetben? Briand megpróbálta a kollektív biztonság rendszerét az egész világra kiterjeszteni, hogy

[15] ROLLET, Henry: *La Pologne au XXe siècle,* A. Pedone, Paris, 1984. 254-256. DUROSELLE, Jean Baptiste: *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours,* Dalloz, Paris, 1985. 96-97.

[16] MAE Europe 1918-1940. URSS vol. 143. N° 41. ff. 1-12. Moscou, 10 janvier 1928. Herbette jelentése Briand-nak.

Franciaországot újabb garanciákkal vegye körül. Erre volt kísérlet az 1928 februárján aláírt egyezmény Kellog amerikai külügyminiszterrel, melyben a háborút törvényen kívül helyezték, s az egyezményt kiszélesítették, amelyhez 15 hatalom képviselői csatlakoztak. Majd 1929. szeptember 5-én meghirdette a Pán-Európa tervet, s úgy vélte, ezzel megkoronázza az enyhülési politikát, mert egy esetleges német agresszió ellen ez egy újabb garancia lesz azzal, hogy Németországot ennek az új szervezetnek is a részévé teszi. Briand terve azonban megbukott, mert a kidolgozott változatra többségében negatív válaszok érkeztek. A legnagyobb csalódást és csapást a tervezetére az 1931-ben bejelentett német-osztrák vámunió jelentette. *„Tíz éven keresztül éjt nappallá téve a Németországgal való megbékélésen dolgozott és … ezeket az erőfeszítéseket Németország az Ausztriával kötendő vámunióval honorálta, amelyik halálos csapást jelentett egész politikájára, ráadásul diszkreditálta őt a képviselőházban s egy pillanat alatt lerombolta politikai hírnevét az országban."* – összegezte Walter Edge, az Egyesült Államok párizsi nagykövete Briand érzéseit.[17] Igaz, ekkor Stresemann már nem élt, s Németországban a gazdasági válságnak köszönhetően a nacionalista vonal erősödött meg és hátat fordított az integrációs törekvéseknek. Jól mutatja ezt a Rajna vidék kiürítése 1930 június végén, amely nem a megnyugvást hozta, hanem az ellenkezőjét. S bár a franciák még visszaverték a vámuniós kísérletet, de 1930-tól a kollektív biztonság rendszerének lefelé ívelő szakaszába lépett Párizs.

A harmincas években Párizs elvesztette mindazt, amit a húszas években sikerült megszereznie, felépítenie. Hitler 1933 és 1936 között megszabadult a versailles-i rendszer béklyóitól, s hozzákezdett a francia szövetségi rendszer széttöréséhez. Másképpen fogalmazva: megindult a harc Közép-Európáért. S ebben szerepet játszott a gazdasági válság és a válság hatására született elképzelések kudarca Közép-Európa talpra állítására. Ez és más tényezők együtt okozták a bizalmatlanságot Párizs iránt a partnerekben. Tegyük ehhez azt is, hogy a francia diplomácia politikájában a kollektív biztonság elve dogmává vált, s a vezetés kész volt fontolóra venni a revíziót, különösen a lengyel-német határt illetően. Ezt az 1933-as négyhatalmi egyezmény is mutatja, amely a revíziót a Népszövetség 19-ik paragrafusára hivatkozva vetette fel. Az akkori francia miniszterelnök, Daladier, maga sem ellenzett egy

[17] SCOTT, William Evans: *Le pacte franco-soviétique. Alliance contre Hitler*, Payot, Paris, 1965. 20.

mérsékelt határrevíziót. Az 1934-es német – lengyel egyezmény aztán egyértelműen jelezte a bizalmatlanságot a francia politikával szemben. A francia diplomácia megpróbálkozott még a keleti Locarno megvalósításával Barthounak köszönhetően, amely Németországot és a szomszédait szándékozott egyesíteni, s Franciaország mellett Moszkva is garantálta volna az új egyezményt. E törekvést azonban Berlin és Varsó egyaránt ellenezte, ráadásul Barthou merénylet áldozata lett Marseille-ben 1934-ben. A franciák ezért azzal próbálkoztak, hogy a keleti partnerek helyett Nagy-Britanniával és a Szovjetunióval együttműködve garantálják biztonságukat, megakadályozva egy új szovjet-német közeledést. Így született meg az 1935. májusi szovjet-francia egyezmény, amely azonban korántsem mérhető az 1892-es orosz-francia katonai egyezményhez, mivel katonai elkötelezettséget nem tartalmazott. E törekvések közepette jött a német csapatok bevonulása a Rajna vidékére, aminek geopolitikai következménye súlyosak voltak és Párizs elszigetelődéséhez vezetett.[18] Ez az esemény aztán végképp bizalmatlanná tette a keleti partnereket, akik egyre inkább Berlin felé tekintettek. E helyzetet kihasználva a német diplomácia arra törekedett, hogy helyreállítsa az első világháború előtti, alatti központi hatalmak rendszerét, területi értelemben.[19] E törekvéseit segítette az előbb említett bizalmatlanság, s az a gazdasági helyzet, hogy Németország a kiegészítő gazdaságát Közép-Európában találta meg, míg a francia kompetitív, tehát a régió versenytársa volt. Gazdasági téren az is Franciaország ellen dolgozott, hogy partnerei gazdasági, katonai modernizációs igényei meghaladták teherbíró képességét, miközben maga is modernizációra szorult.

[18] A Rajna vidék remilitarizálása ugyancsak dilemmára adott okot, és a francia magatartás azóta is vitatéma a történészek között. S valóban elszalasztott lehetőség volt francia részről? Talán Párizs rendelkezett kellő katonai erővel a beavatkozás meghiúsításához, de nem akart egyedül cselekedni ebben az ügyben, mivel London és Brüsszel ezt ellenezte. A beavatkozás egyébként sem garantálta volna a hitlerizmus végét. A francia pacifizmus ugyancsak visszatartó erő volt. S az is, hogy a francia titkosszolgálat túlbecsülte a német erőket. ALLAIN, Jean-Claude – GUILLEN, Pierre – SOUTOU, Georges-Henri – THEIS, Laurent – VAÏSSE, Maurice: *Histoire de la diplomatie française II. De 1815 à nos jours*, Perrin, Paris, 2007. 335. ÁDÁM Magda: *Az elszalasztott lehetőség (A Rajna-vidék megszállása),* Kossuth, Budapest, 1988.

[19] GIRAULT, René - FRANK, Robert: *Turbulente Europe et nouveaux mondes 1914-1941,* Relations internationales contemporaines, tome 2. Armand Colin, Paris, 1998. (2e édition), 231-234.

A német törekvések első állomása Közép-Európáért Ausztria volt, a következő Csehszlovákia 1938-ban, illetve 1939-ben. Az 1938-as müncheni egyezmény aztán polarizálta a francia politikát: München-pártiakra és ellenzőire. És számos dilemmája közül egyet meg kell említeni: ha Hitlernek engednek, megmenthető a béke és távol tartható a Szovjetunió is a térségtől. Ezzel persze a német pozíciók erősödtek meg, nyugati segítséggel. Ha viszont nyomást gyakorolnak Varsóra és Bukarestre, hogy engedjék át a szovjet csapatokat Csehszlovákia megsegítésére, akkor ugyancsak nyugati segítséggel Moszkva azt a stratégiai pozíciót szerezhette volna meg, amit a második világháború után elfoglalt a közép-európai térségben.[20] Ismert, az első variáció győzött. Ehhez persze tegyük hozzá François-Poncet berlini francia nagykövet jelentését: még München előtt szeptember 22-én írta, hogy Berlin számára a nyugatiak békés megoldásának a keresése azt jelenti, hogy 1940 előtt nem mernek megmérkőzni Németországgal.[21] A szeptember 26-án Londonban lezajlott francia-angol megbeszélések is a felkészületlenséget támasztják alá, mivel a britek addig csak a haditengerészetet fejlesztették, Franciaországnak pedig a légiereje volt gyenge. Így 1939-ben Prága elveszett, ezzel a központi hatalmak rendszere ismét helyreállt. Ezután Varsó következett, majd Párizs 1940-ben, aminek következtében vége lett a két háború közti francia szövetségi rendszernek és a dilemmák két évtizedének, miközben Franciaország a nagyhatalmiságát is elvesztette. De nem az 1940-es vereség miatt, hanem azért, mert megszűnt az a rendszer, ahol a nagyhatalmi szerepet eljátszhatta

(Első közlés: *Hindu istenek, sziámi tigrisek*. *Balogh András 70 éves.* Főszerkesztő Majoros István. Szerkesztők: Antal Gábor, Háda Béla, Heverő Péter, Madarász Anita. ELTE, Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 2014. 421–428.)

[20] Ld. erről MAJOROS István: *Remarques sur la menace soviétique en Europe centrale dans les années 1930*, Öt Kontinens, Budapest, 2006. 47-53.

[21] *Documents diplomatiques français 1932-1939*, 2e série tome XI. 297. dok.